

УДК 334.061.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/28.8>**Колесник М.В.**

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств
Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0814-4220>

Остапенко Т.Г.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств
Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2032-1365>

Марченко В.М.

доктор економічних наук,
професор кафедри економіки та підприємництва
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4756-3703>

РОЗВИТОК ІНСТРУМЕНТІВ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТВОРЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЇ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ В СВІТІ

Актуальність теми дослідження полягає у тому, що взаємопереплетення підприємницької діяльності відбувається все частіше на мезо- та мікрорівні. Господарські одиниці формують виробничу мережу, в якій виживати простіше. Але, як показує досвід, державне втручання в діяльність кластерів лише спонукає їх активність. Перша закономірність кластеризації визначається тим, що в цих утвореннях діє ефект синергії, коли підприємства об'єднуються і їх діяльність стає оптимальною та більш рентабельною. Також підприємства кластерів включаються до підприємницьких мереж та стають аспектом інклюзивних явищ в економіці. Експорт також більш ефективний саме з території промислового округу, коли підприємства об'єднуються і відправляють продукцію за кордон. Також нова класифікація округів передбачає такі їх форми: динамічні округи; зрілі округи; виразкові округи; віртуальні округи. Загалом організаційна модель округу являє собою еволюційний процес, що характеризується трьома фазами: спеціалізація виробництва; встановлення відносин між підприємствами; зрілість. Зазначено, що життєвий цикл округу повторює життєвий цикл підприємства. Особливо це спостерігається відносно конкурентного змісту найбільш турбулентного для округів. Окремо було надано характеристику текстильному округу Бьєлла та його історичному поступу. Вся проаналізована інформація стала основою для здійснення порівняння розвитку кластерів та спеціальних економічних зон, в результаті чого були зроблені висновки.

Ключові слова: кластеризація, самоорганізація, синергія, емерджентна властивість, спеціальні економічні зони, соціально-економічний розвиток.

Постановка проблеми. Кластеризація як процес створення промислових округів передбачає формування територіальних об'єднань окремих підприємств, зазвичай малих та середніх. Кластери є результатом кластеризації та формою об'єднання економічної діяльності одиничних господарських структур. Територія наповнена економічним змістом є саме кластерним утворенням. У різних країнах світу процес кластеризації відбувається відмінно. Зазвичай це такі механізми створення, як «з низу» так і «з гори». Якщо кластери утворюються «з низу», то це засвідчує формування округів від підприємницького сектору, коли ядром розвитку в кластері є саме підприємства. «З гори» утворюються кластери, що формуються від держави, коли остання робить підґрунтя для функціонування округів, а підприємці вже вирішують, чи брати участь, чи ні. Актуальність даного дослідження визначається можливістю кластеризації національних економік з використанням різних механізмів утворення.

Розвиток інструментів створення та розвитку кластеризації у світі є проблемою інтегрування та інклюзії [12] окремих підприємств (від дрібних до великих) до еволюції національної економіки. І такі інструменти є організаційно-економічними. Як створити інклюзивні інструменти входження до економічного середовища окремої країни та використати синергійний механізм утворення кластерно-орієнтованої економіки – це питання, що пов'язані з важливими науковими та практичними завданнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Присутні дослідження щодо розвитку та історії промислових округів в Італії, зокрема дослідження Антоніо Річчарді [1] та Даніеле Скіліро' [2]. Українські автори також досліджують проблеми кластеризації та формування промислових округів, до них належать: Юрчак О. [3], який визначає необхідні умови для формування кластерів в Україні, Ринейська Л. [4] досліджує глобальні підходи у створенні кластерів по всьому світі, Ємцев В. [6] аналізує кластери як форму

квазіінтеграції та інклюзії економічного життя, Голік І. [7] визначає синергійний ефект від кластерних формувань, Ніжельська О. [8] окреслює мезорівень розвитку кластерів, Мицюк С. [10] оцінює розвиток кластерів в національній економіці як ефективний механізм підвищення конкурентоспроможності та Карапеня Е. і Квасовський О. [11] характеризують генезис та еволюцію концепції промислових кластерів. Оптимізацію бізнес-процесів та фактори формування інноваційної привабливості територіального кластера досліджено в роботах Смерічевського С.Ф. [14; 15].

Метою дослідження є визначення розвитку інструментів організаційно-економічного забезпечення створення і розвитку кластеризації у світі.

Методи досліджень. У ході дослідження були використані такі методи, як: системний аналіз, структурний підхід, індукції та дедукції, спостереження та порівняння тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світовий досвід країн з розвинутою ринковою економікою констатують зростаючу роль кластеризації в світових, національних та регіональних процесах кооперації, які забезпечують формування унікальних та стійких конкурентних переваг учасників цих процесів. Процесам створення та розвитку кластерів приділяється суттєва увага науковців: як історичним, організаційним, інституційним, коопераційним процесам та інструментам їх саморозвитку, так і обґрунтуванню різних підходів в формуванні інструментів державної економічної політики, в тому числі управлінню розвитком кластерних об'єднань середніх і малих підприємств навколо провідних великих компаній і, в результаті, досягнення підвищення конкурентного потенціалу галузей та, відповідно, створенню нових робочих місць.

В Україні діють близько 50 кластерних ініціатив і кластерів, 22 з них на платформі European Cluster Collaboration Platform (ЕССР). Також останніми роками спостерігається значна активізація на регіональному рівні. При цьому організаційно-економічне забезпечення створення та розвитку кластеризації в державі слабо організований на національному рівні та зростає, скоріше, стихійно, єдиної організації – репрезентанта кластерів в Україні немає [3].

Досліджуючи різний світовий досвід з кластеризації, можна констатувати, що, на нашу думку, зазначена траєкторія розвитку схожа з еволюційними процесом розвитку кластерів в Італії.

Кластеризація в Італії розвивається у вигляді індустриальних округів на основі промислових агломерацій італійського типу. При цьому виробничі малі та середні підприємства, як правило, концентруються у межах промислових районів та формують міжкорпоративні мережі, кластерна політика Уряду Італії спрямована на розвиток локальних виробничих систем та промислових округів через формування спеціальних центрів та посередницьких структур, покликаних підвищити технологічний рівень та інноваційні можливості дрібного та середнього бізнесу [4].

Так, наприклад, на думку Антоніо Руссо, додаткова цінність Італійського кластеру «ASP» полягає в інтегрованій системі методів. Інший італійський кластер «Vega» немає об'єктів, орієнтованих на підтримку

відокремлених компаній, що розвиваються, а також спеціально відповідальних за взаємодію між дослідницькими центрами та кінцевими користувачами. В управлінні цими процесами багато питань залишається для самоорганізації та імпровізації. Але досвід кластеру «Vega» чітко демонструє, що діалог і взаємодія між цими структурами не є структурою, яка виникає спонтанно [5, с. 121–131].

Також, наприклад, Ємцев В.І., звертає увагу, що кластер можна вважати моделлю координації спільної діяльності, заснованої на прямих рівноправних зв'язках, промислових підприємств і організацій, сконцентрованих на компактній території [6].

Отже, головний критерій для формування подальшого порівняльного аналізу – інструменти та методи самоорганізації в кластері, як економічній системі. еобхідно уточнити, що дослідженню природи самоорганізації та оцінці ефекту синергії в процесі кластеризації економічних систем присвячено вагомому кількості наукових праць. При цьому, як правило, в предметних дослідженнях, пояснення ефективності самоорганізації здійснюється за допомогою аналізу синергії, оскільки саме їй ефект в цьому процесі розвитку економіки забезпечує формування конкурентних переваг. Доцільно звернути увагу, що в наукових дослідженнях спостерігаються неточності в трактуванні самого терміну синергія. Термін синергія в предметних фахових публікаціях іноді наділяється властивостями іншої категорії – емерджентної властивості. Як правило, це відбувається у випадках аналізу систем коли емерджентні властивості пояснюються синергією. Проте термін «емерджентна» властивість походить від англійського дієслова «to emerge», що означає «з'являється з не відкля». Саме тому емерджентну властивість називають системною властивістю, під якою розуміють появу нової якості в сукупності елементів які шляхом інтегрування формують систему, наявність синергії тут є додатковою вимогою.

Наприклад, синергетичний ефект досягається за рахунок акумуляції ресурсів і розширення масштабів виробництва, оптимізації міжгалузевих зв'язків коли в результаті формування кластерів передбачається отримання більшого прибутку у складі об'єднання порівняно з результатами самостійного функціонування підприємств, що інтегруються. Взагалі синергетичний ефект передбачає досягнення структурованості економічної системи за рахунок ефективного управління і є результатом об'єднання підсистем, а позитивний ефект описується формулою $2 + 2 = 5$ [7].

Також, зазначається, що синергетичні ефекти в сучасній економіці проявляються в процесі використання таких механізмів взаємодії підприємницьких структур, як підприємницькі мережі, стратегічні альянси, довгострокові контракти та ін. Вони дозволяють знижувати трансакційні витрати, зовнішні і внутрішні ризики, підвищувати інноваційність та конкурентоспроможність підприємницьких структур. При наймі, до найважливіших синергетичних ефектів кластерів можна віднести такі:

– ефект перетікання знань в кластері;

– ефект збільшення грошового потоку за рахунок додавання грошових потоків компаній, що входять в кластер;

– ефект спільного використання інфраструктурних об'єктів;

– ефект зниження трансакційних витрат [8, с. 3].

Але, на нашу думку, доцільно в цьому випадку звернути увагу на думку З.В. Юринець, яка досліджуючи види та закономірності розвитку економіки, зазначає, що варто обирати оптимальні пропорції розвитку, які у стратегічному наближенні дали б змогу рухатись холістично із синергетичним ефектом [9, с. 28].

При цьому, кластер, як стійке партнерство взаємозв'язаних підприємств, установ, організацій, окремих осіб, може мати потенціал, який перевищує просту суму потенціалів окремих складових. Цей приріст виникає як результат співпраці і ефективного використання можливостей партнерів на тривалому періоді, поєднання кооперації і конкуренції [10].

Уточнимо, що холізм (грец. *ὅλος* (holos) – цілий, увесь) розглядає цілісність економічних систем як наслідок творчої еволюції, тобто, застосовуючи зазначене до завдань нашого дослідження, «рухатись холістично», предметно до нашого дослідження, означає формування науково-практичного підходу та інструментів організаційно-економічного забезпечення створення та розвитку кластеризації на системних принципах, коли важливим є дослідження та формування кластерного об'єднання з дотриманням вимоги його цілісності як системи та, відповідно, ідентифікації нових системних (емерджентних) властивостей. Наведенні уточнення дозволяють констатувати, що емерджентні властивості кластера можуть бути як позитивними, так і негативними, оскільки розвиток будь якої системи може відбуватись як в напрямку прогресу, так і регресу. А ефект синергії, на нашу думку, має розглядатись тільки як позитивний. При цьому він може бути притаманний емерджентній властивості, але не обов'язково.

Це важливо, оскільки, створюючи і оцінюючи самоорганізацію в кластері, необхідно щоб економічні інтереси усіх його учасників оптимально узгоджувались, щоб забезпечити в їх кооперативній діяльності синергію та, відповідно, така інтеграція діяльності прогресувала і забезпечувала ефективність застосування їх конкурентного потенціалу.

Постійна взаємодія між учасниками сприяє формальному і неформальному обміну знаннями та співробітництву. Утворення так званої-критичної маси компаній у кластері служить стимулюючим фактором для подальшого залучення до участі нових компаній, інвестицій, послуг і постачальників, а також формує власні професійні кадри [10].

Предметними до цієї тематики, на нашу думку, і важливими є висновки методологічного дослідження Едуарда Карапетян та Олександра Квасовського, які зазначають, що сучасна концепція кластеризації ввібрала в себе досягнення численних теоретичних підходів, одночасно виступаючи як “парасолькова” модель, яка створює систему координат і сьогодні вже не припускає тільки просторового трактування відносин, заснованих на територіальній близькості контрагентів. Вона потребує чіткого відокремлення загальних і специфічних рис локальних відносин, які виникають у різних соціально-економічних контекстах, і різних варіантів встановлення таких відносин [11]. Тому, для

формування релевантних науково-практичних підходів до створення економічних інструментів організаційно-економічного забезпечення створення та розвитку кластеризації в Україні досвід Італії є оптимальним завдяки наявності еволюційних процесів самоорганізації.

Італійською мовою категорія «виробничі кластери» звучить *distretti industriali*, що дослівно перекладається українською як промислові округи. Антоніо Річчарді [1] пропонує таке визначення промислового округу: це типова організаційна модель італійської економіки, це територіальний простір з високою концентрацією промислових дрібних та середніх підприємств з високою виробничою спеціалізацією, що загалом характеризуються високою взаємозалежністю в їх виробничих циклах і високо інтегровані і їх соціально-економічну локацію, де їх приймають.

Промисловий округ відрізняється від промислових територій, які визначаються як території, де підприємства не взаємопов'язані.

Загалом в промислових округах незалежні підприємства інтегровані в мережу відносин взаємодії в тривалій перспективі. З цього погляду округ представляє безсумнівний послідовний аспект мережоутворюваної системи з потоком відносин (у тому числі і соціальних) та географічних добре лімітованих територіях.

Основна ознака промислових округів – це співробітництво між підприємствами, до якого можна віднести:

- поширення замовлень на виробництво;
- спільне надання послуг;
- використання спільних знайомств в економічній сфері;
- спільний розвиток інноваційних технологій.

Промислові округи представляють організаційну модель типову для італійської економіки, що вивчається у світі і що намагаються копіювати. На 2021 рік в Італії налічувалося 156 округів (12,5 млн жителів, 22,2% населення), основна частина яких розміщується в Центрі Італії та на Північному Сході [2].

215 млн. підприємств округів і приблизно 2 млн. зайнятих реалізують 27,2 % від ВВП і 37,2% від щорічного експорту.

Система італійських округів базується на діяльності, що виготовляє продукцію *Made in Italy*, в таких сферах, як тексти лоно-швейна (28,8%), традиційне машинобудування (24,4%), меблі-дім (20,5%), взуттєва (12,8%). Ці сектори представлені у 135 округах, сюди додаються побутова техніка, машинні вироби, упаковка та виробництво продуктів харчування.

Більша частина італійських округів зародилася та поширилася під час економічного дива 50-х та 60-х рр. XX ст. В період гальмування зростання в 70-х, 80-х рр. промислові округи стали осередком розвитку. В 90-х рр. округи стали поширюватися в Південних областях країни.

Підприємства мають певну автономію – у формуванні стратегії, акцент на певних функціях управління та рівні стабільності підприємства.

А. Річчарді виділяє чотири типи окружних підприємств [1]:

- «блоковані» підприємства малих та дрібних розмірів (фізичні особи), мають низький професійний

рівень, спеціалізуються на стандартному виготовленні виробів та певній автономії на ринку;

– «причепні» представляють критичні функції виробництва, входять до мереж локальних постачальників, певна залежність від технологічних інновацій інших підприємств, не вдається експортувати та вдосконалювати продукти та технології, це постачальники виробів з меншою вартістю робочої сили;

– «спеціалізовані» підприємства показують просунуті виробничі компетенції, вони можуть реалізувати унікальну продукцію, високий технологічний рівень і визначення власного бренду, розвивають незначну кількість фаз продуктового циклу;

– «лідери» це підприємства вищого рівня, загалом структуризовані і представлені на зростаючих ринках, з високими технологічними можливостями, індивідуальне позиціонування на ринку, навички в сфері досліджень і інновацій.

Конкурентні переваги округів:

- спеціалізація виробничих фаз;
- економія на масштабах та пізнання;
- зниження вартості і зростання продуктивності;
- поширення виробничих потужностей між різними об'єктами;
- гнучкість;
- можливість швидко використовувати обсяги та якість продукції і винаходити в округах адекватні виробничі потужності;
- територіальна наступність та продуктивність;
- створення та передача знань та інновацій;
- можливість покращувати продукти та процеси.

Доведено, що поширення виробничих потужностей між різними виробничими одиницями передбачає реалізацію підвищених рівнів гнучкості. Така гнучкість визначається у термінах потужностей щодо швидкого удосконалення обсягів та якості виробництва (з аналогічними витратами – чи нижчими – щодо стандартизованих виробництв), так і у термінах можливостей знайти в окрузі відповідь більш сприятливу між потужностями виробництва поширеними та визначеними.

Це факт, що в окрузі можуть бути присутні ресурси спеціалізованої праці, дотичні до підвищеної мобільності між окремими господарськими одиницями. Це представляє динаміку в промисловому окрузі у своєму комплексі і представляє свою точку сили щодо міжнародної конкуренції.

Близькість територіальна та виробнича, підприємств презентує процеси створення та передачі знань та інновацій. Одна з детермінант успіху округів представлена інноваційною потужністю підприємств, не такою інтенсивною, як потужність впровадження радикальних інновацій з посередництвом інвестицій у дослідження і розробки для удосконалення власних продуктів та процесів, для розвитку власних виробничих традицій, завдячуючи знанням щодо ринку, можливостей отримати матеріали та виробниче обладнання, щодо швидкості обігу інформації, щодо міжособистісних контактів та прямого спостереження, з можливостями покращення використання робочої сили.

Все це стає основою соціально-економічного та виробничого розвитку території, яка формується між різними акторами: індивідуумами, сім'ями, підпри-

ємствами та інституціями. Все це має впливати на локальну появу нових підприємств.

Така модель територіальної організації виробництва передбачає приклад важливості відносин побудови клімату довіри щоб подолати інтенсифікацію економічних відносин на локальному рівні. Промислова атмосфера, народжена в окрузі, визначає покращення знань комплексів технологічного характеру і локального управління [2].

Такі запаси «ноу-хау» гарантує керування комунічними таких підприємств. Ці обставини сформували категорію «ефект округу», який інтерпретується як вищі ефекти з підприємств округу в даній галузі та локалізацію за межами округу.

Блага присутності в окрузі є чисельними для підприємств малих розмірів і в основному для підприємств історичних округів.

Один важливий ефект конкурентних переваг округів – це різна оцінка ризику підприємств стосовно податків щодо банківського обслуговування на різних територіях. На територіях, що не мають промислових округів, банківські видатки вищі, а там, де є промисловий округ ставки банківського обслуговування нижчі.

Експорт також більш ефективний саме з території округу, коли підприємства об'єднуються і відправляють продукцію за кордон.

Нова класифікація округів передбачає такі їх форми:

- a) динамічні округи;
- b) зрілі округи;
- c) вразкові округи;
- d) віртуальні округи.

Загалом організаційна модель округу являє собою еволюційний процес, що характеризується трьома фазами:

- 1) спеціалізація виробництва;
- 2) встановлення відносин між підприємствами;
- 3) зрілість.

Життєвий цикл округу повторює життєвий цикл підприємства, особливо це спостерігається відносно конкурентного змісту найбільш турбулентного для округів. Це не дозволяє визначити готові рішення щодо конкурентного процесу. Зауважимо, негативні характеристики еволюції округу можуть бути такі: затримки в технологічному розвитку, слабкість маркетингової політики, неможливість налагодити контроль якості, слабкі послуги для кінцевих клієнтів, знижена увага до фінансового управління, низький рівень планування співробітництва між підприємствами.

Особливо, структура округу характеризується позначками слабкості більш за все у функціях, які визначають організаційний розмір та рівень впровадження інновацій. Малий розмір підприємства не дозволяє отримати необхідний рівень інвестувань. Якщо в цих обмеженнях додаються деякі кон'юнктурні особливості, як наприклад, конкуренція з боку деяких азійських виробників та східноєвропейських підприємств, вони актуалізують передачу «ноу-хау» з боку таких же підприємств в деяких округах. Деякі хронічні проблеми цієї системи викликані сталістю поколінь власників даних підприємств та проблемами сталого розвитку у світі та рециклінгу товарів [13], що виготовляються в окрузі.

Діяльність округів та їх зовнішньоекономічні операції підтримуються на державному рівні та на рівні місцевих громад.

Округи Італії створювалися з низу, коли підприємства однієї галузі та на одній території об'єднувалися і така співпраця дозволяла вирішувати низку проблем. Таке об'єднання відбувалося більш тісними зв'язками, ніж у звичайних асоціаціях підприємців. Підприємці створювали кластери як набір споріднених та підтримуючих галузей. Що можна простежити на прикладі текстильної галузі Італії.

Саме текстильне виробництво передбачає існування таких підтримуючих галузей як сільське господарство, яке відповідальне за вирощування тварин – постачальників вовни, яку треба обробити, то тут залучається продукція хімічної промисловості. Це товари та реагенти з дублювання та фарбування. Вовну готову для виготовлення тканин необхідно розрізати згідно лекал та зробити плетіння для виготовлення готової тканини. За це відповідальні текстильні верстати, а це вже машинобудування. У тканині має бути якісне переплетення, за що відповідальна машинна основа. Звісно тканина має бути красивою, ошатною та зручною, дизайн чого також є запорукою успіху. Дизайном займаються самі підприємці, або замовляють послуги дизайну на відповідних агенціях, типу ПЕНІН-ФАРІНА, яка продукує дизайн етикеток та автомобілів для ФІРРАРІ.

Всі ці споріднені та підтримуючі галузі формують округи та кластери як виробничі пучки. Відносини в цих кластерах дуже переплетені і конкуренція з боку міжнародних виробників є не дуже продуктивною. Так, Італія є другим виробником у світі взуття та другим глобальним експортером цієї продукції. Але конкурувати з італійцями в цій галузі є проблемним питанням, адже в Італії є всі передумови для формування внутрішнього попиту та цей попит формує попит міжнародний. Якщо тканину з України, наприклад, куплять в Італії, то можна буде продавати ці вироби деінде.

Прикладом текстильного кластеру є текстильний округ Бьелла, який називають «містом вовни» чи «столицею текстилю». Округ Бьелла є одним з найстарших промислових районів світу, він виділяється у текстильно-швейному секторі, особливо вовняного.

Розвиток округу Бьелла був обумовлений особливими характеристиками території, такими як його положення у підніжжі Альп, що сприяло розведенню овець, від яких виробники отримували вовну для виробництва пряжі та тканин, а також наявність особливо прісних водотоків, які віддавали перевагу миттю овечої вовни з невеликою кількістю миючих засобів.

Основне виробництво – тканини для одягу, пряжа для текстилю і трикотажу. Округ має й іншу особливість: його спеціалізація, що поширюється на всі фази виробничого процесу, включаючи і допоміжні процеси вовняного текстильного ланцюга, так і механіко-текстильне виробництво, включає виробництво машин для текстильної промисловості. Ці характеристики зробили округ Бьелла одним з найважливіших центрів галузі у всьому світі. Виробнича структура округу нараховує близько 1575 підприємств, сконцентрованих у 82 муніципальних утворень, на яких зайнято більше 17000 осіб.

Тканина та пряжа в основному з найтоншої мериносової вовни та інших цінних матеріалів, таких як кашемір, альпака і мохер. В окрузі є декілька великих провідних міжнародних компаній, так і більшість малих та середніх підприємств, деякі з яких працюють на більш великі компанії, а також утворюють суміжні галузі, а інші працюють на компанії розміщені за межами округу як в Італії, так і за кордоном.

Історія текстильної промисловості Бьелли йде паралельно з історією об'єднання Італії. Текстильна діяльність в окрузі Бьелла бере свій початок у до римські часи, а перші законодавчі акти, що регулювали текстильну діяльність, походят до середньовіччя. Потім між 16 і 17 століттями розвивається територіальна диференціація: долина Ельво спеціалізується на «тонких тканинах», у той час як долини Строна і Сессера виготовляють «грубі і звичайні тканини». На цьому етапі система все ж знаходиться у сімейному управлінні, але постать купця-підприємця починає закріплюватися, поглинаючи виробництво домашніх майстрів. Але саме Пьетро Селла, син Ланьєрі, першим в Італії ввів механічний ткацький верстат на початку 19 ст.

Саме тоді діяльність людини почала змінювати ландшафт, засіваючи його велетенськими багатоповерховими будівлями, прорізнаними довгими правильними рядами квадратних вікон. А навколо – дериваційні канали, водогони, електростанції, робітничі поселення зі школами і клубами після роботи, так що місто Бьелла було визначено як італійський Манчестер.

До перших фабрик з виробництва пряжі та тканин додалися майстерні текстильного машинобудування і мережа поставок тонкої вовни. Так склалася вузько спеціалізована промисловість.

Не зважаючи на кризу, в П'ємонті не втратили конкурентоспроможності власної продукції. Фактично Бьелла залишається батьківщиною італійського текстилю: біля 40% всіх тонких тканин, що виготовляються у світі, мають походження з Бьелли. Якість пряжі – це той козир, який дозволив округу вийти з кризи і залишатися конкурентоспроможним і сьогодні. В епоху глобалізації вовняні фабрики Бьелли мали різні долі, і як втрачені, і як діючі, що можна досліджувати слідкуючи по шляху промислової археології, який поєднує Бьеллу з Боргосезією, важливим ринком «Страда-делла-ляна» (шлях шерсті – укр.).

Великі люксові бренди, які зробили цей округ успішним: Ermenegildo Zegna, Loro Piana, Lanificio Fratelli Ceutti, Piacenza, Colombo Lanificio.

Ці бренди доповнюються міжнародними торговими марками, такими як Xinao Textile, китайської вовняної компанії, що зарекомендували себе на Далекому Сході та в США. Сьогодні ця компанія орієнтується на Європу і обирає Верроне (Бьелла) і розміщує своє виробництво в самому серці вовняного району.

З 30 жовтня 2019 року місто Бьелла входить до мережі творчих місць ЮНЕСКО. Столиця вовни офіційно входить в мережу для творчості в секторі «Ремесла і народне мистецтво», тобто «ноу-хау», які з покоління у покоління виражають і розвивають безпомилкову якість у створенні тканин.

Історичні кластери, чи як їх ще називають «округи» відрізняються від вільних економічних зон. Так клас-

тери – це округи, що формуються від підприємств малого та середнього бізнесу. Для Італії осередком кластерів є сімейний бізнес, діяльність якого була підтримана на державному рівні. Маленькому бізнесу легше було виживати, утворюючи синергічні об'єднання – «округи». Це такі підприємницькі альянси, які розвивали бізнес на основі об'єднання малих підприємств.

Китай, який бажав створити кластеризовану економіку, сформував вільні (спеціальні) економічні зони (СпецЕЗ), як територіальні осередки, що сформовані «з гори». Для України кластеризація є також актуальним явищем, в якому треба підтримати створення кластерів «з гори». Проте досвід формування СпецЕЗ для нашої держави був невдалим.

Треба розглянути порівняння кластерів та СпецЕЗ для розуміння відмінностей та формування ефективної

державної політики щодо формування промислових округів в Україні.

Як видно з таблиці ініціатива щодо створення кластерів походить з активності підприємств, які об'єднуються. Територія наповнюється змістом у зв'язку з активізацією діяльності підприємств однієї галузі. У СпецЕЗ діяльність підприємств є автономною, але їх регулювання повністю підпорядковується державній політиці. Проте така державна політика може торкатися стимулів для об'єднання підприємств «з низу». Це як об'єднання власників багатоквартирних будинків: об'єднуємося та маємо перспективу, але можемо не об'єднуватися і «жити» окремо. У будь-якому разі, створення підприємницьких альянсів може бути прописане у державному законодавстві і може сприяти формуванню промислових кластерів.

Таблиця 1 – Порівняльний аналіз розвитку кластерів та СпецЕЗ

№	Кластери	СпецЕЗ
1	Визначення: Кластери – це територіальні осередки розвитку промисловості, здійснення якої покладено на малі та середні підприємства	СпецЕЗ – частина території держави, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства певної країни.
2	Пільги: Учасники кластерів самотужки формують переваги участі у кластерах. Якщо кредит, то він надається у пільговому режимі учаснику кластера, який може користуватися всіма приладами кластерних утворень	На території СпецЕЗ запроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних та фізичних осіб
3	Мета створення: Спільно протистояти кризовим явищам в економіці в окремих країнах і світі на основі використання ефектів синергії. Метою створення є формування виробничих альянсів, коли діяльність окремих кластерних підприємств стає більш продуктивною	Метою створення СпецЕЗ є залучення іноземних інвестицій та сприяння їм, активізація спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності для нарощування експорту товарів і послуг, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції, залучення та впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання, розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних і трудових ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку країни
4	Статус і територія: Якщо декілька підприємств показують позитивну прибуткову динаміку, то їх наслідують інші компанії. І такі компанії окремого регіону формують кластер із спільним формуванням кредитного портфелю та логістичних підходів до збуту продукції в середині країни та на міжнародних ринках. Статус підприємств кластеру формується як ядро формування промислового округу. Територія кластеру визнається об'єднаними підприємствами та може розширюватися до меж провінції. Діяльність кластерів є безстроковою.	Статус і територія СпецЕЗ, а також строк, на який вона створюється, визначається Вищим законодавчим органом держави шляхом прийняття окремого закону для кожної СпецЕЗ.
5	Типи: Кластери чи промислові округи створюються різних виробничих типів: текстильні, швейні, сільськогосподарські та продуктові, механіко-машинні, будівельних матеріалів, меблевих та продуктів для дому, дитячих товарів тощо. Це формування кластерів по горизонталі. У правління кластерів по вертикалі майже не здійснюється. Кластери характеризуються самоорганізацією та само- менеджментом.	СпецЕЗ можуть бути різних функціональних типів: вільні митні зони і порти, експортні, транзитні зони, митні склади, технологічні парки, технополіси, комплексні виробничі зони, туристсько-рекреаційні, страхові, банківські тощо. Окремі зони можуть поєднувати в собі функції, властиві різним типам СпецЕЗ На території СпецЕЗ мають право функціонувати будь-які суб'єкти економічної діяльності згідно із законодавством країни та законом про створення даної зони. Суб'єкти економічної діяльності мають право самостійно обирати види, форми і методи своєї діяльності на території СпецЕЗ, що не суперечать законодавству країни
6	Механізм створення: «З низу», коли об'єднуються окремі індивіди у вигляді ФОП чи сімейних підприємств для спрощення ведення бізнесу	«З гори», коли у разі створення СпецЕЗ за ініціативи глави країни відповідне рішення може бути прийняте лише після одержання письмової згоди відповідної місцевої влади, на території якої передбачається розташувати СпецЕЗ

Джерело: складено авторами

Висновки. В результаті дослідження було зроблено такі висновки:

1. Кластеризація національних економік базується на синергічному ефекті та мережевому підсиленні, коли поєднання підприємств відбувається раціонально та викликано поточними потребами цих осередків бізнесу для об'єднання «з низу».

2. Було досліджено умови формування кластерів в Італії, коли дрібні, малі та середні підприємства об'єднувалися для спільного розв'язання нагальних потреб. Підприємства кластерні та некластерні відрізняються не входженням останніх у об'єднаний альянс, виживати їм важче.

3. Прослідковано умови розвитку кластерів в Італії та їх еволюцію, коли вже на державному рівні під-

тримуються ініціативи активізації кластерів на місцях. Італійський уряд пропонує підтримувати кластерний бізнес на рівні малих та середніх підприємницьких структур.

4. Проаналізовано історію та сучасність такого важливого для італійської легкої промисловості округу, як округ Бьеллезе. Цей кластер має довгу історію та наймає провідні позиції на світових ринках вовняних тканин, що відображене у експортному потенціалі регіону.

5. Досвід Бьеллезе засвідчує, що кластери відрізняються від спеціальних економічних зон, які зазвичай створюються за ініціативи держави. Як результат аналізу, подано порівняльну таблицю характеристик кластерів та СпецЕЗ.

Список використаних джерел:

1. Ricciardi Antonio. I distretti industriali italiani: recenti tendenze evolutive. URL: <http://www.antonioricciardi.it>
2. Schiliro` Daniele. I distretti industriali in Italia quale modello di sviluppo locale: aspetti evolutivi, potenzialita` e critica`. URL: <http://www.centridiricerca.unicatt.it/cranec-crn0803.PDF>
3. Юрчак О. Що необхідно для розвитку кластерів в Україні. URL: <https://gmk.center.ua/opinion/shho-neobhidno-dlya-rozvytku-klasteriv-v-ukraini/>
4. Ринейська Л.С. Кластери у сучасній глобальній економіці. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4971>
5. Antonio Russo (2012) Governing the innovation. The case of Italian clusters. URL: https://www.researchgate.net/publication/339042860_Governing_the_innovation
6. Ємцев В.І. Кластери як сучасна форма квазіінтеграції на мезорівні URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9142/1/3.pdf>
7. Голік І.Л. Синергетичний ефект діяльності кластерних формувань. *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4053>
8. Ніжельська О.С. Підвищення галузевої, регіональної, та національної конкурентоспроможності на основі розвитку кластерів. І Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми та перспективи інноваційного соціально-економічного розвитку в умовах глобалізації: регіональний вектор», 2012. URL: <http://www.fe.i.dgu.edu.ua/conference/dokl/d34.pdf>
9. Юринець З.В. Інноваційні стратегії в системі підвищення конкурентоспроможності економіки України : дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Львів, 2016. 519 с. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/dis_yurynets.pdf
10. Мицюк С. Розвиток кластерів в національній економіці як ефективний механізм підвищення конкурентоспроможності. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rozvitok-klasteriv-v-natsionalniy-ekonomitsi-yak-efektivniy-mehanizm-pidvischennya-konkurentospromozhnosti>
11. Карапетян Е., Квасовський О. Генезис та еволюція концепції промислових кластерів. *Вісник THEU*. 2014. № 1. С. 36–48. URL: http://visnyk.wunu.edu.ua/images/docs/journal/vtneu_2014_1/5.pdf
12. Ostapenko T., Britchenko I., Marchenko V. Definition of conceptual basics of nanoeconomics of inclusive society environment. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2021. Vol. 5/13 (113). P. 34–43.
13. Ostapenko T., Kolesnyk M. Nanoeconomics and innovative marketing as factors of sustainable development in global environment. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2021. Vol. 7, No. 3 (June). P. 159–167. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2021-7-3-159-167>
14. Смерічевський С.Ф., Командровська В.Є., Колесник М.В. Інноваційний кластер як засіб оптимізації бізнес процесів. International Scientific Conference The Modern Trends in the Development of Business Social Responsibility. Conference Proceedings, May 19th, 2017. Lisbon, Portugal: Baltija Publishing. P. 284–286.
15. Rimgaile Vaitkiene, Смерічевський С.Ф., Колесник М.В. Развитие открытых инноваций как маркетингового фактора формирования инновационной привлекательности территориального кластера. Проблеми та перспективи розвитку економіки України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 7 квітня 2017 року). Київ : НАУ, 2017. С. 15–17.

References:

1. Ricciardi Antonio. I distretti industriali italiani: recenti tendenze evolutive. Available at: <http://www.antonioricciardi.it>
2. Schiliro` Daniele. (2008) I distretti industriali in Italia quale modello di sviluppo locale: aspetti evolutivi, potenzialita` e critica`. Available at: <http://www.centridiricerca.unicatt.it/cranec-crn0803.PDF>
3. Yurchak O. Shcho neobkhidno dlya rozvytku klasteriv v Ukraini [What is necessary for the development of clusters in Ukraine]. Available at: <https://gmk.center.ua/opinion/shho-neobhidno-dlya-rozvytku-klasteriv-v-ukraini/>
4. Ryneyska L.C. (2016) Klasteri u suchasniy hlobal'niy ekonomitsi [Clusters in the modern global economy]. *Effective economy*, no 5. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4971>
5. Antonio Russo (2012) Governing the innovation. The case of Italian clusters. Available at: https://www.researchgate.net/publication/339042860_Governing_the_innovation
6. Yemtshev V.I. Klasteri yak suchasna forma kvaziintehtratsiyi na mezorivni. [Clusters as a modern form of quasi-integration at the meso level]. Available at: <https://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9142/1/3.pdf>
7. Holik I.L. (2015) Synerhetychnyy efekt diyal'nosti klasternykh formuvan [Clusters as a modern form of quasi-integration at the meso level]. *Effective economy*, no 5. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua>

8. Nizhel's'ka O.S. (2012) Pidvyshchennya haluzevoyi, rehionalnoyi, ta natsional'noyi konkurentospromozhnosti na osnovi rozvytku klasteriv. [Increasing sectoral, regional, and national competitiveness based on the development of clusters]. Proceedings of the I International Scientific and Practical Internet Conference "Problems and Prospects of Innovative Socio-Economic Development in the Conditions of Globalization: Regional Vector". Available at: <http://www.fei.idgu.edu.ua/conference/dokl/d34.pdf>

9. Yurynets Z.V. (2016) Innovatsiyni stratehiyi v systemi pidvyshchennya konkurentospromozhnosti ekonomiky Ukrayiny [Innovative strategies in the system of increasing the competitiveness of the Ukrainian economy]. Lviv. 519 p. Available at: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/dis_yurynets.pdf

10. Mytsyuk S. Rozvytok klasteriv v natsional'niy ekonomitsi yak efektyvnyy mekhanizm pidvyshchennya konkurentospromozhnosti [Development of clusters in the national economy as an effective mechanism for increasing competitiveness]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/rozvitok-klasteriv-v-natsionalniy-ekonomitsi-yak-efektivniy-mekhanizm-pidvischennya-konkurentospromozhnosti>

11. Karapetyan E., Kvasovskyy O. (2014) Henezys ta evolyutsiya kontseptsiiy promyslovykh klasteriv [Genesis and evolution of the concept of industrial clusters]. *TNEU Bulletin*, no. 1, pp. 36–48. Available at: http://visnyk.wunu.edu.ua/images/docs/journal/vtneu_2014_1/5.pdf

12. Ostapenko T., Britchenko I., Marchenko V. (2021) Definition of conceptual basics of nanoeconomics of inclusive society environment. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, no 5/13 (113), pp. 34–43.

13. Ostapenko T., Kolesnyk M. (2021) Nanoeconomics and innovative marketing as factors of sustainable development in global environment. *Baltic Journal of Economic Studies*. vol. 7, no. 3 (June), pp. 159–167. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2021-7-3-159-167>

14. Smerichevskiy S.F., Komandrovskaya V.ye., Kolesnyk M.V. (May 19, 2017) Innovatsiynyy klaster yak zasib optymizatsiyyi biznes protsesiv [Innovation cluster as a means of optimizing business processes]. Proceedings of the International Scientific Conference The Modern Trends in the Development of Business Social Responsibility. Portugal, Lisbon. Lisbon: Baltija Publishing, pp. 284–286

15. Rimgaile Vaitkiene, Smerichevskiy S.F., Kolesnyk M.V. (April 7, 2017) Razvytye otkrytykh ynnovatsyy kak marketynhovoho faktora formirovaniya ynnovatsyonnoy pryvlekatel'nosty terrytorial'noho klastera [Development of open innovations as a marketing factor in the formation of innovative attractiveness of the territorial cluster]. Proceedings of the Problems and prospects of development of the Ukrainian economy: All-Ukrainian scientific and practical conference. Kyiv: NAU, pp. 15–17.

Kolesnyk Maksym, Ostapenko Tetiana

National Aviation University

Marchenko Valentyna

National Technical University of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

DEVELOPMENT OF INSTRUMENTS OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC SUPPORT FOR THE CREATION AND EVOLUTION OF CLUSTERING IN THE WORLD

The novelty of the research topic lies in the fact that the intertwining of entrepreneurial activities is increasingly taking place at the meso and micro level. Business units form a production network in which it is easier to survive. However, experience shows that government intervention in clusters only encourages their activity. The first pattern of clustering is determined by the fact that these formations have a synergy effect, when enterprises unite and their activities become optimal and more profitable. Cluster enterprises are also included in business networks and become an aspect of inclusive phenomena in the economy. Exports are also more efficient from the territory of an industrial district when enterprises unite and ship products abroad. The new classification of districts also includes the following forms: dynamic districts; mature districts; ulcerated districts; and virtual districts. In general, the organizational model of a district is an evolutionary process characterized by three phases: specialization of production; establishment of relations between enterprises; maturity. It is noted that the life cycle of a district repeats the life cycle of an enterprise. This is especially true in relation to the competitive content of the most turbulent districts. The textile district of Biella and its historical development were characterized separately. This district is one of the oldest in the world. This is called Manchester of Italy. This area has Research institute of the problem of textile industry, which studies new types of wool materials, textile equipment and additional chemical solutions for producing final materials. Basic of business activity of this Biella district is small and medium companies, but big corporations are also exist. Today firms of Biella district collaborate with Chinese corporations, which are dislocated in this industrial region. All the analyzed information became the basis for comparing the development of clusters and special economic zones, and conclusions were made.

Key words: clustering, self-organization, synergy, emergent phenomenon, special economic zones, socio-economic development.

JEL classification: C38, O10